

DE DEKANIJ OPGEGRAVEN

EEN VERSLAG IN WOORD EN BEELD

door Cees Prinsen

ZATERDAG 29 AUGUSTUS 1998

Gebouw ontdekt vanwaaruit Hilvarenbeekse deken tachtig parochies bestuurde

Grondwerkers stuiten op Dekanij

Van een verslaggever

Zo kopte Het Brabants Dagblad op zaterdag 29 augustus.

En inderdaad, zoals we in onze vorige Nieuwsbrief al lazen (ja toch?), is nu eindelijk de Dekanij vrijwel zeker ontdekt; mogelijk het eerste stenen particuliere bouwwerk in onze gemeente.

En wel op donderdag 27 augustus 1998.

Precies drie jaar geleden, op donderdag 24 augustus '95 werd op het nieuw geplande woongebied De Ypelaer, daar waar tot dan toe Hilvaria zijn voetbalvelden bespeelde, al een proefsleuf gegraven. Heemkundefleden groeven daar samen met het ITHO (Instituut voor Toegepast Historisch Onderzoek) uit Tilburg al een sleuf van 90 m lang, 4 breed en 1 meter diep. Daarin werden al verschillende sporen aangetroffen, die de ligging van vroegere gebouwen op deze velden deden vermoeden.

Cees Prinsen was er als de kippen bij toen de fundamenten van de vermoedelijke Dekanij bij graafwerkzaamheden boven kwamen. In dit artikel blikt hij in vogelvlucht terug op een speurtocht van drie jaar.

Medewerkers van het ITHO aan het werk in de proefsleuf augustus 1995
Foto: Cees Prinsen

Ook gaat hun erkentelijkheid uit naar Nico Jurgens te Valkenswaard, die bij een eerdere versie van de tekst veel waardevol commentaar leverde; de verwijzingen in dit artikel naar de molens van Wessem en Veere, alsmede naar de publicatie van krantenberichten door A. Vorselaars te Tilburg zijn op zijn aangeven tot stand gekomen. Een aantal andere relevante opmerkingen van zijn hand kon, gezien de aard en omvang van dit artikel, echter jammer genoeg niet worden verwerkt.

Bij de aanleg van de velden in de jaren '30 en bij latere uitbreiding en drainering moet men al grondsporen tegen zijn gekomen, maar tot nu toe hebben we niemand gesproken die daar meer van weet. Dit werk werd veelal uitgevoerd door de DUW (Dienst Uitvoering Werken) die op deze manier werklozen aan een verplichte job bond. Want het recept was simpel: *Maandag aanstaande in werkkleren en met een schop in de hand verschijnen, anders geen steun.* Het waren bovendien meestal mensen van buiten de streek zoals ook bekend is van de werkers aan het Wilhelminakanaal.

In '95 werd al een gedeelte van de gracht zichtbaar als een donkere aftekening in de gele bodem. De gracht, die als een hoekige acht het noordwestelijke deel van dit gebied besloeg. Toen werden er al verrassende vondsten gedaan als een nagenoeg complete grijszwarte kookpot uit de 13^e of 14^e eeuw en een enkele 16^e eeuwse munt. Bovendien onverwacht: ijzertijdbevestigingsporen. We groeven ook een diepte uit van wat mogelijk

een visvijver geweest is. Werd in 1759 geen viswater genaamd 'Den Ypelaar' verkocht? Want bedenk wel, weijer, wouwer en vijver zijn verwante namen, die duiden op water(lopen). In dit geval is het duidelijk dat de Wouwerstraat zijn naam kreeg doordat de Grootte Wouwer er doorheen stroomde; in oude stukken wel de Noorderbeek genoemd. Voorbij de Varkensmarkt verenigde hij zich met de Zuiderbeek om dan onder de naam Platte Beek verder te kolken en langs de Boerten zijn drabbige weg in het Spruitenstroompje te beëindigen.

(De aloude Zuiderbeek is achter in de tuin van Jan Naaijken nog flauw herkenbaar). Vlak voor de huidige brandweerkazerne kwam de Platte Beek als open riool uit zijn heul.

Broeders versiert zijn bekende boekje met het oude wapen van Hilvarenbeek waarbij de rechtersak de Noorderbeek voorstelt en het rechthoekje het dorp zelf.

H. BROEDERS.

Hendrik Broeders spreekt in verband met dit verhaal nog over *Nijpelaar en Decanij Vijvers*, dus duidelijk in de meervoudsvorm. Wateren, die mijns inziens alle op het nieuwe woongebied gelegen hebben.

Helaas was het gebouw de Dekany (hoe dit ook gespeld mag worden):

"... den 17 November 1708 ... voormalige woonplaats van den Deken des Kapittels welke ten Westen van het dorp stond en op de kaart geteekend is □ onder de huizen, welke zij der vlammen opofferden ..."

Met 'zij' wordt de Franse patrouille bedoeld, die hier wraak kwam nemen voor een Staatse euveldaad in hun gewesten.

Ook Diessen kreeg het enkele jaren voordien zwaar te verduren. In 1702 kwamen de-

Frans 18^e eeuwse
ruiterpistool met slag-
knops; notenhout.
Vuursteenslot; in de 19^e
eeuw omgebouwd tot
percussiepistool. Afkomstig uit Diessen.
Foto Ellen den Ouden
Collectie Cees Prinsen.

zelfde Franse schuimers, die bij Eindhoven lagen, ook daar al keet schoppen:

"... Het zond gedurig eenige hoopen soldaten om te stropen, de dorpen af. En dezelve plunderde het dorp Diessen, geheel uit en mishandelde de ingezetenen. Men begaf zich met alles wat men het dierbaarst oordeelde in de kerk en den toren, terwijl de meeste mannen zich zoo goed mogelijk verschansten achter de muren op het kerkhof."

Mogelijk lieten deze plunderaars in het Hoekje het ruiterpistool, dat we op bijgaande foto zien, achter. Ja mensen, het waren roerige tijden vergelijkbaar met Kosovo nu.

Maar sprak Broeders daar van een vierkantje op de kaart, daar waar de Dekanij lag?? Jawel, maar op de mij bekende adressen waar ik het boekje uit 1838 weet, ontbreekt overal het bijbehorende kaartje. Anders zouden we misschien zo de ligging van de verwoeste Dekanij aan kunnen wijzen en niet moeilijk hoeven te doen met zwetend graven en gissen

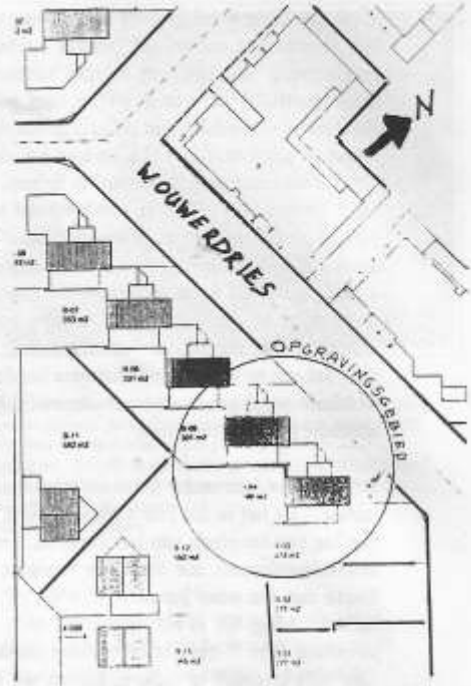

Afgezien van het verdwenen kaartje van Broeders, die ongetwijfeld goed op de hoogte was van de feitelijke situatie (hij was immers onderwijzer in Hilvarenbeek), moeten we voorzichtig met kaartmateriaal omgaan. Wat te denken van bijgaande 18^e eeuwse kopie naar de beroemde kaart van Ferraris*, waar de 'Dekenye' omtrent het huidige Rozen-centrum Van Dal op de Tilburgseweg getekend is? (Zie volgende pagina). Of hebben we hier te maken met een toen nog bestaande huizing in het voor Bas Aarts zo intrigerende gebied van de Burgstad?

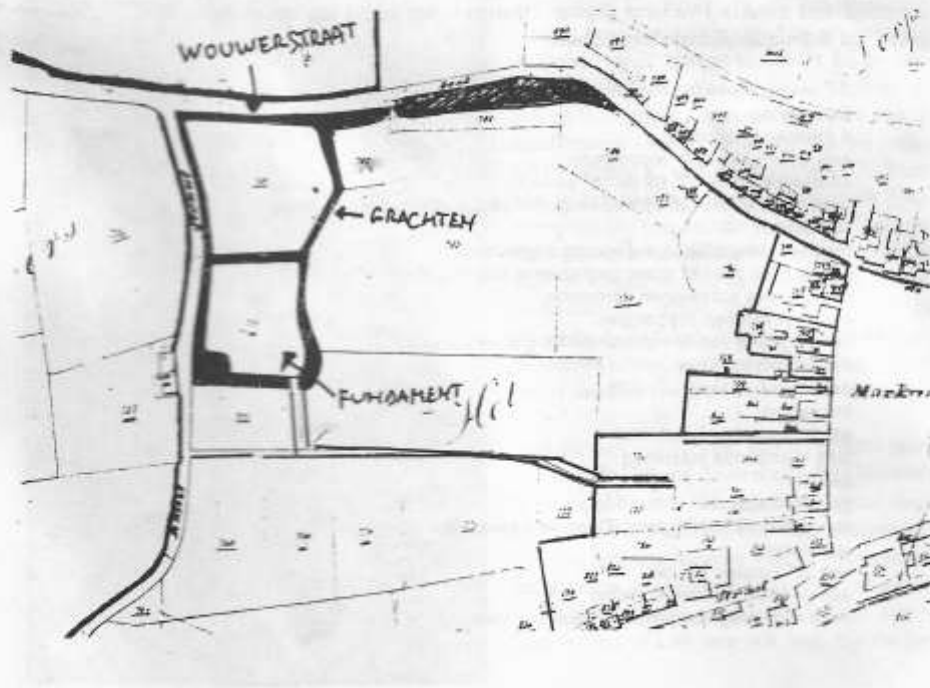
Dan hebben we meer aan de kadasterkaart van 1832 waar de omgrachting duidelijk aangegeven staat. Het zal echter duidelijk zijn dat in de titel van dit stuk achter het woordje Dekanij best wel een vraagtekentje zou kunnen staan omdat de koppeling met duidelijke, archiefgegevens nog niet geoptimaliseerd is. (Zie volgende pagina)

Toch waren we er in '95 maar luttele meters van verwijderd, maar helaas stond er toen nog een enorme bouwkeet die de voortgang van het graven belemmerde. Om een en ander duidelijk te maken, druk ik hier een kaart af van de opgravingslocatie in 1998 een cirkel op het stratenplan van De Ypelaer. (Zie volgende pagina)

Schafftijd voor de onderzoekers v.l.n.r. Cees Finsen, Ton van Doornik en Ad Smeitink. Augustus 1998

Linksboven: fragment van de beroemde kaart van Ferraris*
 Met foutieve locatie Dekenye. Rechtsboven: situatie opgraving
 In huidige bouwplan.
 Onder: Fragment kadasterkaart 1832 met het grachtenstelsel.

Zoals we lazen werd in 1708 het gebouw met neerhuis en schuur vernield en afgestookt. Het neerhuis en schuur zal gestaan hebben op het onderste noordelijke deel binnen de omgrachting. Want juist op dit deel hebben we amper puinige resten gevonden. De boerderij (neerhuis) en schuur waren toen hoogstwaarschijnlijk nog van hout met lemen wanden in vitselstek. Van de gebouwen werden in latere tijd stenen en plavuizen gejat totdat de gemeente in 1711 besloot om de ruineresten maar te verkopen. Zo gingen er 3000 stenen naar een 'kelderke' in Esbeck.

Op 8 december 1717 is er een publieke verkoop van dekenale goederen (het erf) voor F170.- plus 4 lindenbomen aan de beheerder / rentmeester Pieter Timmers die tot 2 januari 1719 de rekening opmaakte als secretaris van de Hilvarenbeekse dingbank. Dat er grondig geruimd werd, is ons bij de opgraving duidelijk geworden. Slechts een enkele losse steen of tegel lag nog op het opgegraven gebied. Alles dat waarde had als bouw-materiaal was verdwenen. Terecht overigens, wat zou je zelf doen? Bovendien, vergeet niet, dat een en ander in protestantse handen was en tezelfdertijd de domineeswoning aan de Markt werd gebouwd waar ongetwijfeld elke steen welkom was; zo rijk was de protestantse gemeenschap niet.

De Ypelaer, een ander gebouw, staat van 1716 tot 1736 in de verpondingsboeken (belasting-) tot het in dat jaar verkocht werd aan Pieter van Andel een protestants schepen. Het lag aan het einde van het Zoolpad, denkkelijk op of omtrent de plaats waar nu de gemeentehuisdepondance staat; de vroegere Jozefinavo. Als daar gebouwd wordt in de diepte zijn we weer paraat..! Van dit gebouw was in 1702 de poort omgewaaid, later hersteld. Mogelijk is het de gemetselde poort die we zien op de 18^e eeuwse prent die jarenlang onze Nieuwsbriefvoorkant sierde. Om de zaak omtrent de Ypelaer nog enigszins verwarrender te maken, dienen we te weten, dat van 1702 tot 1706 een *nieuwe pastorie / dekanij* op een andere plaats binnen de omgrachting gebouwd werd...

Toen de Fransen het complex in 1708 tijdens hun overval dus in brand staken, is er onnoemelijk veel materiaal verloren gegaan. Daarom is het aardig om een opsomming te geven van wat we desondanks terugvonden:

- Resten van twee tinnen kandelaars
- Boekbeslag
- 4 bronzen 'gewichten'
- een loden Leidse(?) (nood)munt
- aardewerk uit de 12^e tot de 18^e eeuw
- twee fragmenten van spreuwenpotten plus een bijbehorend deksel
- kookpotten
- majolica (beschilderd, erg kleurig aardewerk)
- enkele geel, rood of groen geglazuurde vloertegeltjes
- een Chinees porseleinen kommetje
- een voet van een noppenglas
- een fragment van een uiterst sierlijk glazen schaalpje
- dakpannen in blauw
- dakpannen in rood
- nokpannen
- allerlei formaten baksteen
- taps toelopende putstenen
- dakleien
- gesmede spijkers
- steengoed uit het Rijnland (D) en uit Raeren (B)
- een kistslot
- een 16^e eeuwse sleutel
- een gegoten bronzen kogelbel
- twee nagenoeg complete 17^e eeuwse pijpen

? dekenij

?

! Ypelaer
→ richting
klouwa steen
in de goet
+ 1701

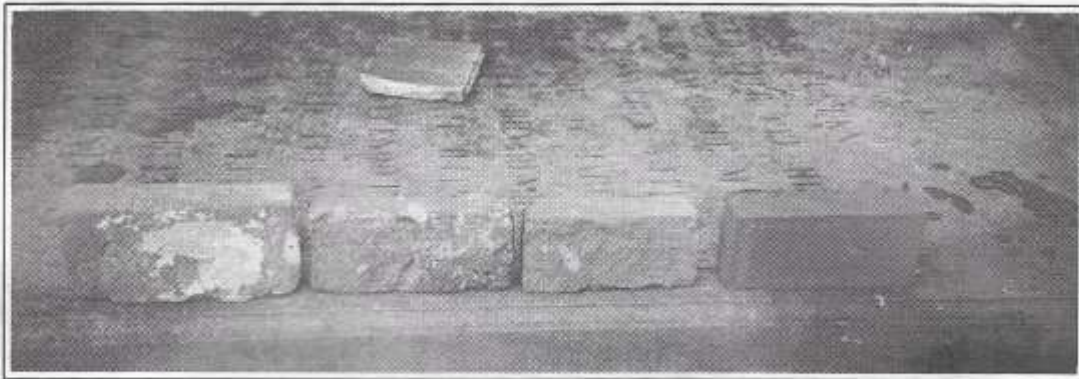

Foto boven: Diverse steenformaten zijn gebruikt bij de bouw van de Dekanij. Boven een groengeglazuurde tegel 15x15 cm. Rechts een moderne baksteen.

Foto links: Tonput. Onderin zit een wijnvat met houten banden waarop een met steen gemetselde put van diverse steenformaten en -kwaliteiten.

Foto's: Cees Prinsen

NABESCHOUWING

Al deze vondsten duiden op een welvarend milieu al zullen de laatste bewoners zeker niet meer zoals eertlang de dekens tot de jetset behoord hebben met een netwerk van (inter)nationale connecties.

De opgraving van de Dekanij op het nieuwe woongebied De Ypelaer is een van de enerverendste heemkundige ervaringen geweest van de laatste jaren. Niet in het minst bij de honderden belangstellenden die zich op het terrein zelf en later achter het gaas vergaapten aan de schatgraverij. Want zó kwam het bij velen over: "Hedde al veel goud gevonden?" Maar van de andere kant ook een echtpaar uit Eindhoven dat blij was met de vondst van 'het kasteel'. Ze waren in hun nopjes om binnenkort op stand te mogen wonen, daar waar eens de eerbiedwaardige 'stenen camer' stond van de deken en de dominee. Maar onder ons gezegd, de 'stenen camer' lag verderop richting Rovert rechts aan Den Gorpsen Dijk

Laat dit stuk een vervolg zijn op eerdere epistels over de Dekanij zoals o.a. in deze Nieuwsbrief gepubliceerd. Het volledige verhaal moet nog geschreven worden. Nu volgt onherroepelijk nog het determineren van de vondsten en het plaatsen in algemeen kader. Het onderzoek in het o zo moeilijk toegankelijke Bisschoppelijke archief in Luik zou ook leuk zijn en last

but not least vervolgonderzoek in de bodem zelf als daar weer eens gelegenheid voor komt.

Wel hopen we dan weer evenveel medewerking te krijgen van de betreffenden zoals deze keer van Braboccon, Nagron en Spierings die er zelfs zin in kregen om toch nog te redden wat mogelijk was.

Het bouwteam met links Rob van den Boom (Nagron), ing. Hans Kahle (Braboccon) en Ed van Gils (Braboccon).

Onder: Medewerkers van de Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek meten de opgraving in. Links is Hans Schoenmaker an het werk, rechts Frank van Hest. Foto's Cees Prinsen

We mogen wel aannemen dat het gevonden gebouw ongeveer 7 bij 14 m groot is geweest en gezien de forse fundering minstens enkele verdiepingen hoog. Het moet grandeur uitgestraald hebben binnen de grachten. Grachten waarop niet meer geschaatst kan worden; zoals de oude Bekenaren zich nog zullen herinneren dat ze op 't Bord hun zwierrige rondjes draaiden...